

AO

ACTUELE ONDERWERPEN

AO2864 2006

Los nummer € 3,25

Vrijmetselarij
250 jaar in Nederland

**AO is een uitgave van IVIO-Uitgeverij,
Pascallaan 71, 8218 NJ Lelystad**

Telefoon: +31 (0)320 28 69 62

Fax: +31 (0)320 28 69 85

E-mail: info@iviouitgeverij.nl

Internet: www.iviouitgeverij.nl

Internet: www.actueleonderwerpen.nl

IVIO-uitgeverij brengt in de AO-reeks publicaties van deskundige auteurs en heeft als doel hoogwaardige, exclusieve informatie op een objectieve en toegankelijke wijze voor een breed publiek te ontsluiten. AO verschijnt elke 14 dagen.

Uitgever

Drs. Meine Breehmaar

Hoofdredacteur

Andries Greiner

Manager

Ing. Ronald Buitenhuis

PR & Communicatie

Elisabeth ten Wolde, BA

Vormgeving

H&B Advertising

Productie

Karmac Drukwerk BV

Vrijmetselarij 250 jaar in Nederland

AO - 2864

ISBN - 10: 90-8587-042-9

ISBN - 13: 978-90-8587-042-5

Jaar verschijning: 2006

Samenstelling

De tekst voor dit AO is geschreven door:

F.H. Micklinghoff DEJur

Fotografie

Paul Mellaart©2006. Fotobureau Paul Mellaart ofv

Beeldrecht

Van werken van kunstenaars aangesloten bij een cis-acorganisatie zijn de publicatierechten geregeld met beeldrecht te Amsterdam. © 1999 c/o beeldrecht, Amsterdam. AO heeft al het mogelijke gedaan om de eigenaars van de reproductierechten op te sporen en verontschuldigt zich voor elke onopzettelijke weglating en zou in zulke gevallen graag in toekomstige uitgaven een vermelding opnemen.

Redactie en uitgever zijn zich volledig bewust van hun taak een betrouwbare uitgave te verzorgen. Niettemin kunnen zij geen aansprakelijkheid aanvaarden voor eventueel in deze uitgave voorkomende onjuistheden.

Losse uitgaven

Kijk voor de complete lijst van uitgaven op onze website: www.actueleonderwerpen.nl. Of ontvang een bestellijst per post: +31 (0)320 28 69 62.

Losse nummers € 3,25

Verzamelbanden € 3,50

Verzendkosten bedragen € 2,50 per zending

Informeer naar de verkooptarieven voor grotere oplagen.

Abonnementen

Deelabonnement, 5 boekjes van één thema € 12,50

Abonnement voor de Benelux per jaar € 54

Abonnement per half jaar € 32

Abonnement buitenland per jaar € 89

Bij automatische incasso geldt een korting van € 2,50 op de abonnementsprijzen.

En u ontvangt € 2,50 extra korting met uw CJP of 65+ pas.

Jubileumabonnement

In het kader van ons 70 jarig jubileum ontvangt u nu 70 uitgaven (bijna 3 jaar lang) voor maar € 119.

Tevens ontvangt u als extra geschenk alle uitgaven van jaargang 2005 in een mooie verzamelband cadeau!

Proefabonnement

Ontvang de eerste 4 maanden (8 uitgaven) voor slechts € 19,95. Het abonnement loopt tot wederopzegging (opzegging minimaal 1 maand voor verstrijken van de proefperiode). Daarna betaalt u het reguliere tarief van € 54 per jaar.

Meerdere abonnementen? Informeer naar de tarieven.

Bestellen van losse uitgaven en abonnementen kan:

- Via de website: www.actueleonderwerpen.nl;
- Door te bellen: +31 (0)320 28 69 62, of;
- Door het te betalen bedrag over te maken op girorekening 7577464 of Bankrekening 68.06.13.730 en vanuit België via een postcheque 000-1741911-82, t.n.v. AO BV Lelystad, o.v.v. naam, adres, woonplaats, (land) en editienummer.

Annulering

Het abonnement loopt tot wederopzegging. De opzegging dient minimaal 2 maanden voor verstrijken van de abonnementsperiode schriftelijk aan IVIO-Uitgeverij doorgegeven te worden onder vermelding van het abonnementsnummer.

Onderwerpsuggestie

Hebt u als lezer, auteur of instelling een idee voor een uitgave? Neem dan contact op met IVIO-Uitgeverij.

Brailleleesregel/spraakbox

De actuele onderwerpen-reeks is voor visueel gehandicapten ook verkrijgbaar via de brailleleesregel/spraakbox. Nadere informatie hierover is te krijgen bij CBB, Christelijk Bibliotheek voor Blinden en Slechtzienden, te Ermelo, telefoon 0341-55 10 14.

Voorwoord van de hoofdredacteur

Al tweeënhalve eeuw spreekt de vrijmetselarij in Nederland tot de verbeelding. Met een tijdloze methode van symbolen en rituelen weten loges mannen van de meest uiteenlopende levensbeschouwing te verenigen. Meer dan ooit treedt de vrijmetselarij nu in de openbaarheid. Niet alleen om indianenverhalen over de loges te ontzenuwen, maar vooral om duidelijk te maken dat ze iets van waarde te bieden heeft aan iedereen die oprecht op zoek is naar antwoorden op de grote levensvragen. In dictatoriale staten en onder streng religieuze regimes is vrijmetselarij altijd bestreden, omdat ze haar leden aanspoort zelfstandig naar waarheid te zoeken. Het vrijheidsstreven van vrijmetselaren heeft in gesloten maatschappijen vaak een krachtige impuls gegeven aan democratisering. Dit AO geeft een beeld van de boeiende geschiedenis en de huidige werkwijze van de vrijmetselarij.

Andries Greiner

INHOUD

Vrijmetselarij 250 jaar in Nederland	4
Wat is vrijmetselarij?	5
Het begin van de vrijmetselarij	9
De vrijmetselarij in Nederland	14

Vrijmetselarij 250 jaar in Nederland

door Frans H. Micklinghoff DEJur

Dit jaar viert de vrijmetselarij in Nederland haar 250-jarig bestaan. Geen gezelschap is zo omgeven met geheimzinnigheid en mystiek als de vrijmetselarij. Halve waarheden en aparte leugens over de vrijmetselarij circuleren al eeuwenlang. Deze verhalen ontstaan simpelweg door een gebrek aan kennis over de vrijmetselarij. Daardoor kon de fantasie van menigeen op hol slaan. Wat vrijmetselarij nu precies wel is, valt niet in één zin te beschrijven. De vrijmetselaars betrachten in de regel discretie, al is haar geschiedenis, werkwijze en de sfeer waarin de rituelen worden beleefd niet geheim. De overdreven geheimzinnigheid in het verleden heeft zeker bijgedragen tot achterdocht. In het

jaar waarin de vrijmetselarij in Nederland 250 jaar bestaat, poogt dit AO een tipje van de sluier op te lichten, onwaarheden uit de wereld te helpen en de soms op hol geslagen fantasie te beteugelen.

De Orde van Vrijmetselaren onder het Grootoosten der Nederlanden werd op 26 december 1756 gesticht door afgevaardigden van tien in de Republiek der Verenigde Nederlanden werkzame loges. De Orde heeft in de loop der tijd steeds in haar wetgeving een beschrijving opgenomen van wat in een bepaald tijdsbestek gezien werd als het meest kenmerkende van de vrijmetselarij, van de Orde en van het lidmaatschap daarvan.

‘Een vrijmetselaar is een vrij man van goede naam, die is ingewijd in een tot de Orde behorende loge, dan wel in een loge die werkt onder een door de Orde erkende Grootloge. Hij werkt samen met andere vrijmetselaren, met behulp van symbolen en ritualen aan zijn persoonlijke vorming. Deze symbolen en rituelen zijn door de traditie gegeven; zij worden door de vrijmetselaren naar eigen inzicht geïnterpreteerd. De gezamenlijke arbeid stimuleert hem ook naar vermogen bij te dragen aan een betere samenleving. De vrijmetselaar zoekt op wat mensen verbindt en tracht weg te nemen wat hen verdeelt, opdat het ideaal van een alles verbindende broederschap gestalte kan krijgen. Daarbij aanvaardt hij een persoonlijke verantwoordelijkheid ten opzichte van de wereld die hij ziet als een te voltooien bouwwerk, waarvan ieder mens een levende bouwsteen is. Hij verricht die arbeid in het licht van een hoog beginsel, symbolisch aangeduid als ‘Opperbouwmeester des Heelals’. De vrijmetselaar erkent de hoge waarde van de menselijke persoonlijkheid, de gelijkwaardigheid van alle mensen, ieders recht om zelfstandig te zoeken naar waarheid en ieders verantwoordelijkheid voor zijn doen en laten’.

Wat is vrijmetselarij?

De vrijmetselarij is een van de oudste, nog functionerende broederschappen.

vrijmetselarij is géén godsdienst, géén ideologie of levensbeschouwing en al helemaal géén sekte of een geheim genootschap. Wat is vrijmetselarij dan wel?

Vrijheid, verdraagzaamheid en broederschap zijn de drie trefwoorden waarmee de vrijmetselarij kan worden gekarakteriseerd. De vrijmetselarij gaat uit van ieders recht om zelfstandig te zoeken naar waarheid, zij streeft naar de algemene broederschap der mensen, kweekt verdraagzaamheid, zoekt op wat mensen en volkeren vereent en tracht verdeeldheid weg te nemen. Dit zijn grote idealen die zijn vast-

Vloer met labyrint in de kathedraal van Amiens

gelegd in de beginselverklaring van de Orde van Vrijmetselaren. Toch is de vrijmetselaar geen wereldvreemde wereldverbeteraar.

Vrijmetselaren willen positief en creatief denkende mensen zijn die met beide benen op de grond te staan. Een vrijmetselaar beseft dat hij het niet bij voorbaat beter weet, maar zijn mening moet vergelijkbaar met die van een ander. Iemand die de wijsheid in pacht heeft, is uitgezocht en heeft in de Loge en Orde der Vrijmetselaren niet veel te zoeken. Een overtuigd atheïst zal daarom geen lid willen worden, want hij zoekt niet meer, omdat hij denkt het al gevonden te hebben.

De essentie van de vrijmetselarij ligt in haar ritus. Alle loges kennen regelmatig rituele bijeenkomsten die dienen om een nieuw lid aan te nemen. De nieuweling wordt in dit ritueel aangenomen als Leerling. Na verloop van tijd wordt in een bijeenkomst deze Leerling bevorderd tot Gezel en tenslotte, in weer een andere bijeenkomst, verheven tot Meester.

De vrijmetselarij bedient zich hierbij van de tradities van de middeleeuwse bouwcorporaties. Ook die kenden graden van bekwaamheid en omgaven de toetreding tot hun bouwhut of bouwloods met een zekere ceremonie. Deze drie rituelen – de aanneming als Leerling, bevordering tot Gezel en verheving tot Meester – kan men zich voorstellen als kleine toneelstukken, waarin de kandidaat de hoofdrolspeler is. De vrijmetselarij spreekt het diepste wezen van de mens aan. Haar ritualen en

Middeleeuwse steenhouwer

symbolen vormen een uniek stelsel van bewustwording. Zo beschouwd is de vrijmetselarij een leerschool. De belangrijkste stelling van deze maçonnieke leerschool is 'Ken U Zelf', of beter 'Leer U Zelve Kennen'.

De gehanteerde ritus leert de mens iets uit zijn onderbewustzijn te voorschijn te roepen dat reeds aanwezig, maar nog ongekend is. Die bewustmaking heeft als doel een 'vollediger' of een 'beter' mens te

worden, die zich in de samenleving kan manifesteren volgens positieve zedelijke normen.

Over een aantal zaken zijn vrijmetselaren het zeker eens, zoals:

- dat alle mensen gelijkwaardig (maar niet gelijk) zijn en deel uitmaken van de algemene broederschap der mensen,
- dat ieder mens het recht heeft zelfstandig te zoeken naar waarheid,
- dat ieder mens verantwoordelijk is voor zijn eigen doen en laten,
- dat ieder mens met toewijding dient te werken aan het welzijn van de gemeenschap.

Vrijmetselarij mag een ethisch gericht genootschap worden genoemd dat probeert zowel de individuele persoonlijkheid als de gemeenschap naar een hoger geestelijk en zedelijk niveau te brengen, de broederschap als doel heeft en bij haar activiteiten de symboliek van de metseelaars en steenhouwers gebruikt. De vrijmetselaar ziet de wereld en het leven als een te voltooien bouwwerk. Hij bouwt aan de tempel der mensheid, aan een betere wereld, waarbij hij zichzelf ziet als een bouwsteen, een ruwe steen die moet worden bekapt en gepolijst tot een zuivere kubiek. Zodat die gave kubieke steen kan worden ingepast in het grote bouwwerk.

Passer en winkelhaak vormen internationaal hét herkenningsteken van de vrijmetselarij. De passer wordt verbonden met de gedachte aan maat geven, scheppen en afpassen. De winkelhaak, met zijn rechte hoek, symboliseert de mens die het Licht ontvangt, de mens die zich in de 'rechte

verhouding' plaatst tot de Opperbouwmeester en zijn medemens. En zo hebben alle gereedschappen (hamer, beitel, troffel, waterpas, schietlood) hun eigen symbolische functie en betekenis.

In de vrijmetselarij neemt de lichtsymboliek een belangrijke plaats in. Door de eeuwen heen worden mensen die zich met geestelijke verdieping bezig houden geboeid en geïnspireerd door de tegenstelling tussen licht en duisternis, waarin zij de strijd tussen goed en kwaad verzinnebeeld zien. De middeleeuwse kathedralen worden niet voor niets soms omschreven als 'een gebed in licht en steen'. Bij de rituele werkzaamheden in de loges ligt de Bijbel opengeslagen bij het Evangelie volgens Johannes, waarin nadrukkelijk wordt verwezen naar de betekenis van het Licht dat schijnt in de duisternis. Bij de inwijding van een niet-christelijke kandidaat wordt overigens de Bijbel vervangen door het 'Boek bevattende De Hoogste Wet' dat door de betrokkene wordt erkend, zoals de Koran of de Torah. De essentiële kwalificatie voor toelating tot, en een voortduren van het lidmaatschap is een geloof in een 'hoger Opperwezen'. Vrijmetselaren geloven 'ieder op zijn eigen wijze' dat er meer is tussen hemel en aarde dat onze mensheid beweegt. Onafhankelijk van enige politieke of religieuze beweging is de vrijmetselaar zich bewust van zijn maatschappelijke verantwoordelijkheid. Het is echter niet toegestaan om in logebijeenkomsten de verschillende geloofsrichtingen ter discussie te stellen of over partijpolitieke zaken te discussiëren.

De vrijmetselarij heeft dan ook geen mening over politieke of godsdienstige vraagstukken. Het wordt nadrukkelijk aan de individuele vrijmetselaar overgelaten de grondslagen van de vrijmetselarij te vertalen in politieke daden of godsdienstige keuzes. Daarom kan nooit een vrijmetselaar pretenderen namens de vrijmetselarij uitspraken te doen over godsdienstige of politieke zaken. De Orde van Vrijmetselaren onder het Grootoosten der Nederlanden laat haar leden volledig vrij in hun religieuze en politieke opvattingen. Wel vraagt zij van haar leden een respectvol naleven van de wet van het land waarin zij werken of verblijven. De principes van de vrijmetselarij komen dan ook op geen enkele wijze in conflict met de burgerplichten van haar leden.

Vrijmetselaren vormen géén geheim genootschap. Het enige geheim dat ze kennen is een zeer persoonlijk geheim, wat niet valt uit te leggen. Dat geheim is wat ze ervaren in de keten van de broederschap en wat ze hebben ervaren toen ze werden ingewijd.

De vrijmetselarij is geen 'geheim genootschap', omdat alle leden vrij zijn hun lidmaatschap kenbaar te maken en ten allen tijde vrij zijn hun lidmaatschap op te zeggen. De Statuten en het Huishoudelijk Reglement zijn openbaar. De Orde en de diverse Loges staan bij de Kamers van Koophandel als vereniging (met koninklijke goedkeuring) ingeschreven.

Vrijmetselarij is een eigentijdse stroming, geworteld in een eeuwenlange traditie.

De vrijmetselarij is eerder een levenshouding, een 'levenskunst'. Daarom wordt de vrijmetselarij ook wel, naast het Franse woord 'maçonnerie', aangeduid als de 'Koninklijke Kunst'.

De vrijmetselaar is een zelfstandige zoekeer naar waarheid en dat maakt de drang tot het 'bekeren' van anderen hem vreemd. De vrijmetselaar is een vrij man van goede naam, die streeft naar zelfkennis, een bouwer aan een betere wereld. Het streven van iedere vrijmetselaar is ook permanent aan zichzelf te bouwen, zijn 'ruwe steen' te bewerken, om daardoor bewuster in de samenleving te functioneren en op deze manier voor anderen en zichzelf in het dagelijkse leven meer te betekenen. In logeverband is de samenwerking erop gericht, dat men elkaar steunt in de arbeid aan die ruwe steen, dat men ten opzichte van elkaar verdraagzaam is en dat men bereid is alles te doen om tegenstellingen te overbruggen. Door de gezamenlijke arbeid groeit het besef van de eigen plaats in het groter geheel, tot de erkenning van de waarde van de medemens. En dat men tot het inzicht komt dat geen mens volmaakt is en dat aan zijn eigen steen nog altijd wat bij te schaven valt.

De Orde van Vrijmetselaren onder het Grootoosten der Nederlanden telt ruim zesduizend leden, verenigd in 165 loges. Zo zijn er 14 loges in Den Haag gevestigd, 12 in Amsterdam/Amstelveen, 8 in Rotterdam, 5 in Utrecht en 5 in Groningen. In 7 gemeenten zijn 3 loges gevestigd, 12 gemeenten kennen 2 loges en in 55

gemeenten is één loge gevestigd. In Rotterdam is een Engelstalige loge gevestigd. Buiten Nederland zijn er nog 16 tot de Nederlandse Orde behorende loges actief, met in totaal ongeveer 700 leden.

De vrijmetselarij werd al snel na haar ontstaan voorwerp van achterdocht, spot, verbod en onderdrukking. Dat zal te maken hebben met de noviteit die zij bracht. De vrijmetselarij was immers een vereniging van een heel nieuw type, één waar men op vrijwillige basis lid van werd en die besloten vergaderingen belegde. In de uitwisselingen van gedachten die zij naast de rituelen mogelijk maakte, was de loge een vrijplaats. Vrijheid van vergadering, van meningsuiting en van geweten, democratische procedures van bestuur en verkiezingen.

Dit waren in de 18e eeuw nog geen verworvenheden. Ze moesten nog bevochten worden in een tijd dat de vrijmetselarij ze in haar eigen kring invoerde. Iedere machthebber moest hier wel argwanend van worden, zeker omdat de bijeenkomsten in de loges geen aanwijsbaar doel of nut schenen te hebben. De gedachte aan ondermijning van staat en vorst en het gezag van geloof en kerk laat dan niet lang meer op zich wachten. De vrijmetselaren verweerden zich met een beroep op hun deugd van eerbare mannen, en al spoedig ook op de beoefening van de deugd als wezenlijke bedoeling van hun werkwijze. De ritualistiek, van oorsprong misschien een doel in op zich, werd nu een methode, een middel tot een doel: het genereren van 'deugdzame' mannen.

Het begin van de vrijmetselarij

Soms wordt beweerd dat de geschiedenis van de vrijmetselarij begint met de bouw van de pyramides in het oude Egypte, met de Griekse mysteriescholen of bij de Tempeliers. Daar zijn echter geen harde bewijzen voor aan te voeren. De vrijmetselarij in haar oudste vorm is voortgekomen uit de Britse middeleeuwse bouwcorporaties en is in haar huidige organisatievorm ongeveer drie eeuwen oud.

In de middeleeuwen ontwikkelden zich in West-Europa de gilden of vakbroedersschappen. Beoefenaren van eenzelfde beroep sloten zich aaneen om hun vak te

vervolmaken en hun beroepsstand tegen onwelkome indringers te beschermen. Zo ontstonden de gilden van de bakkers, slagers, kleermakers enz. De kandidaten voor opname in zo'n gilde moesten eerst enkele jaren als leerling onder leiding van een 'meester' het vak leren, voordat zij als gezelschap werden erkend. Daarna bestond de gelegenheid om een 'meesterwerk' af te leveren en zo te tonen dat men het vak werkelijk onder de knie had. Pas na goedkeuring van dit 'meesterwerk' door de overige meesters mocht men zich meester-bakker, meester-schoenmaker of meester-smid noemen.

De meeste metselaars- of steenhouwersgilden waren zelden plaatsgebonden. De reden daarvoor is eenvoudig. Was het bouwwerk (de kathedraal) klaar, dan was het afgelopen met de werkgelegenheid ter plaatse, en trok men verder naar het

volgende bouwwerk. Dat 'van bouwwerk naar bouwwerk trekken' konden de steenhouwers en metselaars, omdat zij 'een vrij man' waren, vrij om te gaan en te staan waar zij wilden. Dit in tegenstelling tot veel middeleeuwse burgers die vaak

Bouw van een kathedraal door operatieve metselaars

als 'lijfeygene' of 'horige' een meester boven zich hadden, die bepaalde wat zij moesten doen of laten.

Bij de te bouwen kloosters, kerken en kathedralen stonden bouwloodsen (*'lodges'*, loges) waarin de ambachtslieden die aan de bouw werkten waren gehuisvest. Meestal moest een tot de *lodge* toegetreden ambachtsman eerst een eed afleggen tijdens een aannemings-ceremonie. Deze eed hield in dat hij bepaalde woorden en tekens niet aan buitenstaanders bekend zou maken. Deze bouwloodsen of lodges waren tevens ontmoetingsplaatsen van vrije mannen die hun vak uitoefenden en daar tal van maatschappelijke vraagstukken bediscussieerden.

Deze bouwlieden beschermden zich tijdens hun werk tegen de ruwheid van het materiaal door zich een dik lederen schootsvel voor te binden en handschoenen te dragen bij het werken met hamer en beitel. Alleen de beste vaklui onder hen waren in staat de *'freestone'*, een soort fijne kalksteen uit de streek tussen Dorset en Yorkshire (en ook wel ingevoerd vanuit Normandië), tot bruikbare steenblokken en beelden te verwerken. Juist deze steen vereiste een bijzondere geoefendheid van de bewerkers. De gewone 'rough stone' was gemakkelijker door de 'gewone steenhouders' te bewerken. Dit leidde ertoe dat men ging spreken over *'roughstone masons'* en *'free masons'*. Van de benaming *'freestone-mason'*, later samengetrokken tot *'freemason'*, is waarschijnlijk ons woord 'vrijmetselaar' afkomstig.

Verschillende ontwikkelingen leidden ertoe dat de zuiver ambachtelijke (operatieve) vrijmetselarij geleidelijk werd omgevormd tot de bespiegelende (speculatieve) vrijmetselarij. Tijdens de honderdjarige oorlog tussen Engeland en Frankrijk (1337-1453) begint in Frankrijk het proces dat in geheel West-Europa zal eindigen met het grotendeels verdwijnen van de bouwgiordes. Naarmate de reformatie in Frankrijk, Nederland en Engeland steeds meer terrein wint, beginnen de bouwloges weg te kwijnen. In Engeland begon men in de bouwloges ook niet-ambachtslieden als *'accepted freemasons'* op te nemen. In feite zien we hier een geleidelijke overname van en ombuiging van de doelstelling van de loge. De ambachtelijke vrijmetselarij begon zo te veranderen in, wat men noemt de 'speculatieve' of 'bespiegelende' vrijmetselarij. De aangenomen leden, veelal afkomstig uit de hogere maatschappelijke klasse (rijke kooplieden en adel), zagen in de symbolische beoefening van het steenhouders- en metselaarsvak aanknopingspunten voor hun vragen naar de zin van het bestaan. De echte steenhouders bewerkten de ruwe steen tot een zuivere bouwsteen voor hun bouwwerk dat uitmuntte in schoonheid. De symbolisch werkende *'accepted freemasons'* gingen zichzelf zien als ruwe stenen die zij moesten bewerken tot bruikbare stenen die passen in het grote bouwwerk, de imaginaire Tempel der Schoonheid of de Tempel van Salomo.

Een andere mogelijke reden voor het ontstaan van speculatieve loges is dat in de

hoogst intolerante Britse samenleving van de 17e eeuw velen de godsdiensttwisten beu waren en wilden zoeken naar wat mensen vereent. Men sloot zich aaneen onder de mom van een te respecteren bouwgiilde om zo in besloten kring ongestoord die godsdienstige tolerantie te beoefenen. Het in allegorische zin samenwerken aan de oprichting van één gebouw, de Tempel van Salomo, zal dan door de deelnemers aan deze bijeenkomsten begrepen zijn als een gemeenschappelijke arbeid met de bedoeling de samenleving te verbeteren.

Zo vond geleidelijk, uit economische motieven, een wijziging van het karakter van de bouwloges plaats om hen van de ondergang te redden. Niet het bouwen zelf werd de doelstelling van de bijeenkomsten in de lodges, maar het bouwen aan een ideële tempel, de tempel der mensheid. De Renaissance is dan in volle bloei en de natuurwetenschappen maken een enorme ontwikkeling door. Met de toename van kennis en inzicht wordt steeds duidelijker dat aan al het bestaande een scheppende en ordende kracht ten grondslag moet liggen – de Opperbouwmeester des Heelals.

Londen ontwikkelde zich in deze periode tot een plaats van vrijdenkerij. Veel Hugenoten waren na de intrekking van het Edict van Nantes in 1685 naar Engeland gevlucht en integreerden in de Londense gemeenschap door lid te worden van een van de ongeveer drieduizend clubs die Londen omstreeks 1700 telde. De anglicaanse kapelaan Jean Desaguliers

(1683-1744 – zoon van een hugenoten-predikant uit La Rochelle) stond aan de wieg van een van die vele clubs waar de vrijmetselarij uit zou voortkomen. In 1710 werd de nog jonge Desaguliers diaken van de Church of England. In datzelfde jaar is hij ook aanwezig bij de installatie van de Schotse presbyteriaanse dominee James Anderson. Jean Desaguliers was een huisvriend van Isaac Newton. In de jaren tachtig van de zeventiende eeuw was Isaac Newton het onbetwiste middelpunt van de Royal Society geworden en hij zou dit tot zijn overlijden in 1727 blijven. De ideeën van Isaac Newton over harmonie in de kosmos, met als kernbegrippen respect en tolerantie, werden door Desaguliers omarmd. Hij zag die ideeën gematerialiseerd in de St. Pauls Cathedral, ontworpen door de sterrenkundige, filosoof en architect Christopher Wren. Die had de opdracht gekregen deze

Voorbeeld van een maçonniek horloge

kathedraal te herbouwen in oude, gotische stijl. Hij nam de opdracht aan onder de voorwaarde dat hij tijdens de bouw wijzigingen zou mogen aanbrengen. Jarenlang wisten zijn opdrachtgevers niet waarmee hij bezig was, omdat door de opstelling van de steigers niet te zien was dat de nieuwe kathedraal een classicistische vorm kreeg. In 1717 werd de kathedraal opgeleverd en in datzelfde jaar werd de vrijmetselarij opgericht. Desaguliers heeft waarschijnlijk het initiatief hiertoe genomen, samen met James Anderson. In dit genootschap moest tolerantie en het aankweken van burgerzin centraal staan. Hier moest men in navolging van Isaacs Newton's ideeën kunnen filosoferen over de plaats van de mens tegenover God en de wereld. De populaire architect Christopher Wren inspireerde de oprichters van dit genootschap tot gebruikmaking van de symboliek die de tempel- en kathedralenbouwers van vroeger hanteerden. Zo hebben Desaguliers en Anderson aldus handelend vorm gegeven aan de moderne vrijmetselarij.

Op 24 juni 1717, op Sint Jansdag, kwamen in Londen en Westminster vier, deels nog ambachtelijk – deels al speculatief werkende loges, samen in de taverne 'De Gans en het Braadspit'. Daar richtten zij de eerste Grootloge op, genaamd: *Grand Lodge of the Most Ancient and Right Worshipful Fraternity of the Free-Masons*. Deze vier loges werden genoemd naar de bierhuizen waar zij gewoonlijk samen kwamen: *De Gans en het Braadspit*; *De Kroon*; *De Appelboom*; en *De Roemer en de Druiven*. De vier vanaf die dag samen-

werkende loges kozen als Grootmeester Anthony Sayer (1672-1742). Het jaar daarop werd George Payne Grootmeester (1718-1719). Als derde Grootmeester werd dr. John Théophile Désaguliers (1719-1720) gekozen. Na deze drie waren alle volgende Grootmeesters van adellijk of koninklijk bloed.

Zo kan 24 juni 1717 worden gezien als de geboortedatum van de georganiseerde, moderne vrijmetselarij. Daarna groeide de speculatieve vrijmetselarij onstuimig. Velen voelden zich aangetrokken tot de sfeer van broederschap in de loges, waar liefdadigheid werd beoefend en twistgesprekken over religie en partijpolitiek streng verboden waren. Daarbij kwam dat in die tijd er weinig andere verenigingen waren waarin mannen met uiteenlopende beroepen, verschillende maatschappelijke achtergronden en met verschillende politieke en levensbeschouwelijke overtuigingen, elkaar konden ontmoeten. De vrijmetselarij heeft mede bijgedragen aan het slechten van de rangen en standen en – nog veel belangrijker – het ontstaan van democratische structuren bevorderd. In een tijd waarin vorsten met de adel nog de absolute macht bezaten, introduceerden de loges een bestuursvorm waarbij de voorzitter gekozen werd uit 'de bekwaamste onder de bouwlieden'. Op hun beurt leerden de gekozen bestuursleden verantwoording af te leggen aan de leden.

In 1725 wordt te Parijs de eerste symbolische loge op Franse bodem opgericht. In Oostenrijk in 1726, in Spanje in 1728, in

lerland in 1729, in 1730 in Calcutta, in 1732 in Rusland, in 1733 in Florence en in 1736 in Zwitserland worden de eerste loges opgericht. In 1757 werd een Loge gesticht te Curaçao, in 1773 te Paramaribo, in 1758 in Nederlands-Indië en in 1772 in Zuid-Afrika. In Noord-Amerika wordt in 1730 de eerste Provinciale Grootloge gesticht, die onder auspiciën stond van de Engelse Grootloge, omdat Amerika toen nog een Engelse kolonie was. Een van de eersten die toetrad was Benjamin Franklin, die in 1731 opgenomen in 1734 tot Grootmeester werd benoemd en die later in de Amerikaanse vrijheidsstrijd een belangrijke rol heeft gespeeld. Zijn medestrijder George Washington werd in 1752 als lid in de Orde opgenomen.

De eerste maçonnieke arbeid in Nederland waarover met zekerheid gesproken kan worden, werd verricht in een 'gelegenheidsloge' in 's-Gravenhage. In het huis van de Engelse ambassadeur, de 4e Graaf van Chesterfield Philip Stanhope, werd in 1731 Frans Hertog van Lotharingen (1708-1765), vijf jaar voor zijn huwelijk met de Oostenrijkse keizin Maria Theresia, in een gelegenheidsloge tot leerling, gezelschap en meester aangenomen¹. Deze loge stond onder leiding van de vroegere Engelse Grootmeester Desaguliers. De uitzonderlijke betekenis van die inwijding wordt later door James Anderson benadrukt. Het was namelijk de eerste keer dat een lid van een op het continent regerend koningshuis in de orde der vrijmetselaren werd opgenomen¹.

De vrijmetselarij in Nederland

De eerste reguliere loge wordt op 8 november 1734 in 's-Gravenhage opgericht door Vincent la Chapelle (hofmeester van de prins van Oranje, de latere Stadhouder Willem IV). Dat gebeurt in het logement 'Lion d'Or' (gevestigd in de Hofstraat), het latere 'House of Lords'. Bij de oprichting van deze loge, die zich noemt '*Loge Françoise*' (en ook wel *L'Union* en *La Sincérité* werd genoemd), wordt Louis Dagrán, lakenkoopman te 's-Gravenhage, samen met nog drie andere vrijmetselaars aangenomen.

Op 4 maart 1735 wordt Jean Rousset de Missy in deze 'Loge Françoise' ingewijd, tezamen met o.a. Joan Cornelis

Radermacher. Op 24 juni 1735, tijdens het Sint Jansfeest, proclameert deze loge zichzelf tot Grootloge, waarbij Joan Cornelis Radermacher, de thesaurier-generaal van Prins Willem Karel Hendrik Friso (de latere stadhouder Willem IV), unaniem tot Grootmeester wordt gekozen. De naam van deze 'Grootloge', zoals zoveel in die dagen in de Franse taal, luidt: '*Loge du Grand Maître des Provinces Unies et du Ressort de la Généralité*'. Niet alleen dragen de oprichters Franse namen, de loge ontvangt haar maçonnieke erkenning via een Franse constitutiebrief, gevolgd door de constitutiebrief van de Londense Grand Lodge in maart 1735².

Het logement 'Lion d'Or'

Op 25 maart 1734 wordt het huwelijk gesloten tussen Prins Willem IV en Anna van Hannover, de oudste dochter van George II van Engeland. Kort daarop wordt in Amsterdam een loge gesticht, bestaande uit bijna uitsluitend Engelsen die met de prinses mee naar Holland waren gekomen. De Franse journalist Jean Rousset de Missy (1689-1762), die eerder

dat jaar was opgenomen in de 'Loge Francoise' te 's-Gravenhage, richt in Amsterdam een loge op, die de naam *'De la Paix'* krijgt (later omgedoopt in *'La Bien Aimée'*) en die met aan zekerheid grenzende waarschijnlijkheid is gevestigd in de Stilsteeg.

Dit leidt al snel tot rellen en het onderkomen van de loge wordt op 16 oktober

1 Er zijn aanwijzingen dat reeds rond 1720 de vrijmetselarij in Rotterdam werd beoefend door de vele Engelsen en Schotten die in de stad aan de Maas verbleven. Rotterdam werd in die tijd wel eens spottend 'Little Londen' genoemd.

2 Vermoedelijk werd in 1734 in Leeuwarden ook een loge opgericht, die de naam 'De Friesche Loge' zou hebben gedragen, maar nadere gegevens hierover ontbreken.

1735 door opstandig volk geplunderd.

Op 24 oktober 1735 wordt in de 'Nieuwe Doelen' te 's-Gravenhage een tweede loge in deze stad opgericht, genaamd '*Le Véritable Zele*', waarvan Louis Dragan de eerste voorzittend meester wordt. Van deze oprichting laat Dragan een bericht in de *Amsterdamse Saturdaysche Courant*

van 5 november 1735 plaatsen.

"Den 24, der voorleden maend is alhier op den Nieuwen Doelen een Hollandsche Logie van het van ouds beroemde meedebroederschap der Vrywillige Metzelaers opgerecht, met alle vereyschte solemniteyten, in presentie van den Groot Meester den Heer J. Cornelis Radermacher, Tresorier Gererael

Titelblad van de Constitutions van James Anderson

van zyn Hooght, den Heer Prince van Oranje, en de Gedeputeerde Groot Meester Johan Kuenen en verdere Officieren en aanzienlyke Leeden; men ontving ook verscheyde nieuwe broederen in deeze Hollandsche Loge."

Een Orangistisch complot?

Hierdoor wordt de aandacht van de overheid op de vrijmetselarij gevestigd. Gevreesd wordt dat onder de vlag van de vrijmetselarij een oncontroleerbare orangistische actie schuil gaat. Wanneer Louis Dagrau, in zijn functie van voorzittend meester van 'Le Véritable Zele', door de magistraten van de Staten van Holland wordt ontboden naar aanleiding van zijn in de Amsterdamse Saturdaysche Courant geplaatst berichtje, erkent hij direct dat hij lid is van de Broederschap. Gevraagd naar de aard en de oogmerken van de Broederschap verwijst hij naar de door James Anderson opgestelde Constitutions. De tekst daarvan maakt de Staten van Holland nog argwanender. Het wordt bovendien een vreemde zaak gevonden dat mannen van verschillende levensbeschouwing en kerkelijke gezindheid de behoefte hebben zich te verenigen. Daarbij komt dat men bij toetreding een in nogal sterke bewoording geformuleerde eed van geheimhouding moet afleggen en dat bij overtreding van de eed een straf dreigt, terwijl het toch de alleen Hoge Overheid is die zulke straffen kan opleggen. Uitermate vreemd wordt gevonden dat de ruimte waarin men samenkomt wordt bewaakt door een lid van het gezelschap met een ontblote degen in de hand.

Weliswaar hadden de autoriteiten gelezen in het wetboek van Anderson dat de bouwkunst het belangrijkste onderwerp van gesprek was tijdens de besloten bijeenkomsten, maar dat dit met zoveel geheimhouding gepaard moet gaan, dat wilden de heren regenten niet geloven. Er moet meer achter zitten, zo dachten zij. Het wetboek van Anderson zegt verder dat leden, ongeacht hun godsdienstige overtuiging, welkom zijn met uitzondering van ongelovigen en libertijnen. Verder nemen zij aanstoot aan de tekst van het tweede artikel in de Oude Plichten, waarin staat dat een Broeder die rebelleert tegen de Staat, maar van geen andere misdaad beschuldigd kan worden, niet uit de Broederschap mag worden gezet, al moet zo een Broeder wel worden aangespoord zijn verzet tegen de Staat op te geven. Daarbij komt nog dat de Nederlandse vrijmetselaren nauwe betrekkingen onderhouden met de in 1717 opgerichte 'Grand Lodge' en haar leden vooral rekruteerden uit hofkringen. Wachtte Willem IV mogelijk zijn kans af om de macht te grijpen en speelde de vrijmetselarij daarbij een rol? Was de vrijmetselarij slechts een dekmantel en een politiek gevaar voor de Republiek der Verenigde Provinciën?

Ook Radermacher en Kuenen (de vertaler van de Anderson's 'Constitutions') worden door de Raadspensionaris en de Gedeputeerde Raden van Holland gehoord. Dit alles leidt tot een Resolutie van de Staten van Holland en West-Friesland van 30 november 1735 waarin

alle vrijmetselaarsactiviteiten ten strengste worden verboden. De steden Amsterdam, Den Haag en Rotterdam volgen deze aanbeveling van de Staten op met de afkondiging van een verbod op vrijmetselaarsactiviteiten Niet alleen de samenkomsten, maar ook het beschikbaar

stellen van vergaderruimten aan *'zoogenaamde vrijmetselaren'* wordt verboden *'op straffe dat zij als verstoorders der openbare rust zullen worden aangemerkt'*. Het Hof van Holland komt op 12 december 1735 met een eigen *'Publicatie teegens de Vrijwillige Metzelaars'*, want

Prent van het interieur van een loge 18^e eeuw

'dergelijke bewegingen zijn broedplaatsen van onwelkome ideeën'.

De reden van de achterdochtige houding tegenover de vrijmetselarij ligt zeker in de geheimzinnigheid waarin de broederschap zich hulde. De geheimhouding van wat binnen de loges wordt gedaan te laten bekrachtigen door een eed en de bewaking van de werkplaats met getrokken degens bracht met zich mee dat het verhaal de ronde deed dat de vrijmetselarij een dekmantel is voor allerlei goddeloze zaken. Dat de autoriteiten bij de bestudering van de Constitutie van Anderson hadden kunnen lezen dat de bouwkunst het belangrijkste onderwerp van gesprek was tijdens de besloten bijeenkomsten, dat wilden de regenten niet geloven. De belangrijkste reden van de Hollandse staten om de vrijmetselarij te verbieden zal ongetwijfeld de vermeende oranjegezindheid zijn geweest. Wanneer we kijken naar wie in die beginjaren vrijmetselaar zijn, begrijpt het bij de Staten van Holland levende wantrouwen. Vincent la Chapelle, hofmeester van de Prins van Oranje, is weliswaar al snel voorzitter af wegens zijn vertrek naar het stadhouderslijk hof in Leeuwarden, de Loge du Grand Maître blijft Oranjegezinden aantrekken. Zoals de gebroeders Onno Zwier en Willem van Haaren, D.V. de Grovestein, T.V. Aylva en Frederik Hendrik van Wassenaar. Zij waren allen nauw verbonden met de prins van Oranje. De oprichter (en vermoedelijk eerste voorzitter) van de Amsterdamse loge *'De la Paix'* Jean Rousset de Missy was raadsman en geschiedschrijver van de

Prins van Oranje. Stadhouders Willem IV had een sterke band met Engeland en de Nederlandse vrijmetselarij onderhield nauwe betrekkingen met de in 1717 opgerichte 'Grand Lodge'. Verder rekruteerde de vrijmetselarij haar leden vooral uit hofkringen. Wachtte inderdaad Willem IV mogelijk zijn kans af om de macht te grijpen en speelde de over bouwkunst discussiërende vrijmetselarij daarbij een cruciale rol? Daarbij kwam dat de vrijmetselarij aanleiding gaf tot grote onrust onder de bevolking. Daarom wordt op 30 november 1735 de vrijmetselarij officieel verboden verklaard in de republiek, amper een jaar na haar (min of meer) officiële oprichting. Maar dit verbod op de vrijmetselarij remt op de lange duur de ontwikkeling in de Verenigde Provinciën niet af. Wel wordt men voorzichtiger en de geheimzinnige waas die er rondom hangt, wordt nog wat dichter.

Het verbod op de vrijmetselarij wordt tot 1744 officieel streng gehandhaafd, maar in werkelijkheid zijn de wetshandhavers bepaald niet ijverig te noemen in het nakomen van hun plicht. Na het herstel van het Stadhouderschap herrijst de vrijmetselarij. Op 22 maart 1744 heropent Louis Dragan, die het intussen tot Gedeputeerd Grootmeester heeft gebracht, de beide Haagse loges met toestemming van Grootmeester Rademacher. In 1745 wordt in Maastricht de ambulante loge *'La Concorde'* opgericht. Op 25 mei 1748 wordt in Rotterdam de loge *'d'Orange'* opgericht. Vervolgens komen er in andere steden in korte tijd nog een aantal loges bij.

Frankrijk, dat al enige tijd in het kader van de Oostenrijkse Successieoorlog de zuidelijke Oostenrijkse Nederlanden bezet hield, bezet in april 1747 de Barrière-steden, valt Zeeuws Vlaanderen binnen, neemt Aardenburg en Sluis in en rukt door Zeeland op om vervolgens het slecht verdedigde Bergen op Zoom in te nemen. Het volk kwam in opstand en roept om Oranje. In mei 1747 wordt Prins Willem IV erfelijk Stadhouders in alle Zeven Provinciën. Temidden van al dit wapengekletter en de restauratie van Oranje groeien en bloeien de vrijmetselaarsloges. Eind 1747 telt de Amsterdamse Loge *'De La Paix'* al weer ruim 100 leden. Johan Cornelis Rademacher overlijdt op 12 april 1748 en wordt opgevolgd op 24 juni 1749 door Juste Gérard baron van Wassenaar.

Het echte begin in 1756

Op 26 december 1756 sluiten tien loges, die bijeenkomen *'ten huysen van de Broeder Laurens Cramer op het Buytenhof te 's-Gravenhage, waar De Beurs van Amsterdam uithangt'*, zich aaneen tot de 'Grootte Loge der Zeven Vereenigde Nederlanden'. Als eerste Grootmeester (*'Grand Maître National'*) kiest men Albrecht Nicolaas baron van Aerssen Beyeren (1723-1805), heer van Hoogerheyde, Heemstede, Triangel, Rietwijk en Rietwijkeroord. Hij is een hooggeplaatst militair, luitenant-kolonel van de infanterie, kapitein van de Gardes te voet en telg uit een bekend adellijk geslacht. Als Gedeputeerd Grootmeester wijst hij zijn zwager aan, een man van gelijk niveau, Carel baron van Boetzelaer

(1727-1803). Algemeen wordt aangenomen dat het oprichten van de 'Grootte Loge der Zeven Vereenigde Nederlanden' op 26 december 1756 het officiële begin is van de georganiseerde vrijmetselarij in Nederland, zoals 24 juni 1717 gezien wordt als de 'geboortedatum' van de vrijmetselarij in Engeland.

Dat het dit nieuwe bestuur ernst is om orde op zaken te stellen, bewijzen de besluiten genomen op de vergadering van de Grootloge van 18 december 1757, de eerste na de verkiezingsbijeenkomst op 26 december 1756. Op deze bijeenkomst wordt een groot aantal fundamentele beslissingen en maatregelen genomen in het organisatorische en rituele vlak, in een poging eenheid te scheppen in de beoefening van de Koninklijke Kunst. In dat opzicht kan deze vergadering van grote historische betekenis worden geacht.

In de tweede helft van de 18e eeuw is de houding van de overheid en bevolking jegens de vrijmetselaren beduidend milder geworden. De leden van de Nederlandse vrijmetselarij in die periode behoren hoofdzakelijk tot de adel, regentklasse en de gegoede burgerij, terwijl ook militairen met een hogere rang sterk vertegenwoordigd zijn. De vrijmetselarij is onder invloed van de geest des tijds niet alleen verbreedster van de humanitaire gedachte van de verlichting geworden, maar ook een leerschool voor haar leden om zich te vormen tot goede burgers. Dit kan niet worden losgezien van de veranderingen die zich in die tijd op vele gebieden in Europa voltrokken, zoals de nieuwe

Een inwijding in de 18^e eeuw

waardering van de rechten en plichten van de burger, zijn verhouding tot de staat en de maatschappij en zijn verhouding tot zichzelf en de medemens. Dankzij het vrijwel vanaf het begin der vrijmetselarij in de Nederlanden afgekondigde verbod binnen de loges te praten over politiek of godsdienst kent de vrijmetselarij nu een langdurige bloeiperiode. Ruim duizend vrijmetselaren verdeeld over ongeveer 40 loges verrichten in relatieve stilte hun werkzaamheden 'ter bevordering van deugd en menschenliefde'³.

In 1793 veroveren de Franse troepen onder Dumouriez, die België al hadden bezet, vrijwel zonder slag of stoot Breda, Geertruidenberg en Klundert. Na de Franse inval komt de Grootloge voor het

eerst weer in 1797 opnieuw bijeen. Een jaar later legt Grootmeester Van Boetzelaer zijn functie neer, terwijl de naam 'Grootloge' wordt ingewisseld voor het 'Grootoosten van de Bataafse Republiek'. De Bataafse Republiek wordt in 1806 omgedoopt tot het Koninkrijk Holland met als staatshoofd de broer van Napoleon – Louis Bonaparte – tot het Koninkrijk Holland in 1811 wordt ingelijfd bij Frankrijk.

Het werk van de Nederlandse vrijmetselaren komt onder druk te staan tijdens de Franse bezetting. Zij dreigen hun zelfstandigheid te verliezen. Het lijkt er soms op dat de loges broedplaatsen zijn van revolutionaire ideeën, met het doel een einde te maken aan de heerschappij van Napoleon. In Nederland wordt met zachte

³ Slechts een enkele keer treden de vrijmetselaren naar buiten. Zoals bij de oprichting van een Instituut tot Onderwijs van blinden en de stichting van tal van scholen. Ook hebben vrijmetselaren een belangrijk aandeel in de oprichting en instandhouding van de Maatschappij tot Nut van het Algemeen, de Nutspaarbank en enkele bibliotheken.

drang een poging ondernomen de werkzaamheden van het hoofdbestuur meer te controleren. Na de troonsafstand van koning Louis Bonaparte en de inlijving van Nederland bij Frankrijk vraagt de regering in Parijs de statuten, reglementen en ledenlijsten op. Het doel is de Orde der Vrijmetselaren te verenigen met die van Frankrijk. In november 1812 vaardigt het hoofdbestuur van de Franse Orde een decreet uit waarin gesteld wordt dat 'het Grootoosten van Den Haag niet regelmatig meer kan bestaan, omdat de vrijmetselarij maar één Grootoosten per staat of regering toelaat'. Voordat het zover komt dat de vrijmetselarij in de Nederlanden zich onder het gezag van Parijs schaart, herkrijgt Nederland zijn vrijheid en zelfstandigheid. Op 30 november 1813 zet de Prins van Oranje te Scheveningen voet op

Prins Frederik, Grootmeester Nationaal

Nederlandse bodem. Als koning Willem I bestijgt hij enkele dagen later de troon. Na het vertrek van de Franse troepen, de troonsbestijging door een Oranje en het besluit van het Congres van Wenen in februari 1815 de noordelijke en zuidelijke provincies te verenigen, breekt ook voor de vrijmetselarij 'een nieuwe periode' aan.

Grootmeester Prins Frederik

De loges toonden zich in de moeilijke jaren van de Franse bezetting aanhangers van het koningshuis te zijn en invloedrijk. Veel personen uit adellijke en vorstelijke families blijken lid van de Orde van Vrijmetselaren te zijn geworden. In veel landen staan leden van de regerende vorstenhuizen aan het hoofd van de Orde der Vrijmetselaren. Naast Nederland is dat o.m. het geval in Engeland, Pruisen, Hannover, Zweden en Denemarken. Ook binnen de vrijmetselarij voelt men behoefte aan gebondenheid met de Vorst. Het is daarom niet zo vreemd dat in juni 1816 de Secretaris van Staat Anton Reinhard Falck (1777-1843), namens het hoofdbestuur van de Orde der Vrijmetselaren, Koning Willem I vraagt of zijn jongste zoon Prins Frederik het grootmeesterschap van de Orde in zowel Noord- als Zuid-Nederland wil aanvaarden. De grootloge besluit inderdaad om aan 's konings tweede zoon het grootmeesterschap van de orde aan te bieden. Terwijl de prins te Berlijn verblijft, krijgt hij per brief van zijn vader dit voornemen te horen. Koning Willem I raadt in deze brief prins Frederik aan zich in de orde te laten opnemen *'daar hij misschien als zoodanig het vaderland van dienst kan*

zijn'. De Nederlandse ambassadeur in Berlijn, de vrijmetselaar De Perponcher, krijgt de opdracht Prins Frederik voor te stellen bij de loge 'Zu den drei Weltkugeln'. Het verkrijgen van lidmaatschap van de Orde der Vrijmetselaren komt nu in een stroomversnelling. *"Op den 20sten juni 1816 des namiddags ten zes ure gaven drie slagen op de tempelpoort der groot nationale moederloge 'Zu den drei Weltkugeln' te Berlijn, onder voorzitterschap van haren grootmeester de Guionneaux, te kennen dat daarbuiten een duisterling stond, die in de orde wenschte te worden opgenomen. De candidaat antwoordde op de gebruikelijke vragen met 'Willem Frederik Karel, prins der Nederlanden, negentien jaar oud, geboren te Berlijn, luitenant-generaal in Nederlandschen dienst, woonachtig te 's Gravenhage' en dat hij gaarne het licht der orde zou ontvangen"*. Prins Frederik wordt op 2 juli 1816 toegelaten als gezel en op 25 juli 1816 bevorderd tot meester. Na zijn terugkeer in Den Haag installeert de voorzitter van het 'tussenbestuur' van de Orde, M.W. Reepmaker, Prins Frederik tijdens een bijeenkomst van het Grootoosten op 13 oktober 1816 als Grootmeester Nationaal van de Orde in Nederland. Bij deze gelegenheid krijgt hij het 'maillet' - de moker van het gezag - overhandigd volgens de aloude traditie der vrijmetselaren.

Prins Frederik is dan de negende grootmeester sinds het ontstaan van de vrijmetselarij in de Nederlanden. Eenmaal vrijmetselaar blijkt Frederik een trouw lid van de Orde te zijn, die grote betrokken-

heid toont en zich veel inspanningen getroost om de maçonnieke eenheid te bewaren. Wat hij plichtmatig was begonnen blijkt op den duur een belangrijk aspect in het leven van Prins Frederik te zijn geworden.

Tijdens het Grootmeesterschap van Prins Frederik openen 57 loges hun werkplaatsen en komt het aantal op 80 uit, waarvan 44 in Nederland, 9 in de Oost, 3 in West-Indie en 22 in Zuid-Afrika. Het aantal leden van de Orde der Vrijmetselaren werkend onder het Grootoosten der Nederlanden stijgt onder het grootmeesterschap van Prins Frederik tot 4300. Zelden of nooit ontbreekt prins Frederik op de vergaderingen van het hoofdbestuur. *'Bij samenkomsten kenmerkte prins Frederik zich immer als een uiterst humane voorzitter en gaf aan een ieder de gelegenheid om zijne meening te uiten'*.

In 1841 wordt het 25-jarige jubileum van Prins Frederik als Grootmeester gevierd. De prins schenkt de Orde de som van fl. 9000,-, waarvan de rente jaarlijks aan goede doelen zal worden besteed. Bij de viering van het honderdjarige bestaan van het Grootoosten der Nederlanden, samenvallende met de viering van het 40-jarig jubileum van prins Frederik als grootmeester in 1856, doet hij het Grootoosten der Nederlanden ten geschenke, het gebouw nr. 22 op de Fluwelen Burgwal in Den Haag. Tot de aankoop van dit gebouw besloot Prins Frederik al in 1846. Op 27 november 1866, bij zijn 50-jarig ambtsjubileum, schenkt Grootmeester Prins Frederik de Orde de enkele jaren eerder

voor 60.000 Mark aangekochte maçonnieke bibliotheek van Prof. Dr. Johann Burkhard Franz Kloss. Deze bibliotheek, bestaande uit 2000 handschriften en 7000 boeken, is de meest volledige verzameling van gedrukte maçonnieke werken, waar alle buitenlandse Grootmachten Nederland tot op de dag van vandaag om benijden. Op 27 juli 1876 wordt het 60-jarig jubileum van het Grootmeesterschap van Prins Frederik gevierd. De dag ervoor is Prins Alexander, de jongste zoon van Koning Willem III, tot Leerling Vrijmetselaar ingewijd. Op 10 november van datzelfde jaar wordt Prins Alexander Gezel en Meester om vervolgens op 28 november tot Gedeputeerd Grootmeester te worden verkozen. Op 9 juli 1881 wordt ter ere van 's prinsen 65-jarig ambtsjubileum zijn marmeren borstbeeld onthuld in de groot-loge van 's Gravenhage. Nog geen twee maanden later overlijdt Prins

Frederik in het paleis De Paauw te Wassenaar. Na het overlijden van Prins Frederik wordt hij opgevolgd als Grootmeester van de Orde der Vrijmetselaren in Nederland, op 18 juni 1882, door Prins Alexander (1851-1884).

Na de twee Grootmeesters met prinselijk bloed volgt een reeks vooraanstaande burgers als Grootmeester. De Orde stelt zich herhaaldelijk de vraag naar betrokkenheid bij het maatschappelijke leven en buigt zich over de vraag of politieke en godsdienstige vragen niet in de loges besproken kunnen worden. Doch alles blijft zoals het was.

Met de op 16 december 1906 gekozen Grootmeester Simon Marius Hugo van Gijn (1848-1937) kan de nieuwe eeuw beginnen voor de vrijmetselaars. Hij was een succesvolle houthandelaar uit de oude handels- en havenstad Dordrecht. Onder zijn bestuur wordt het gebouw van de Orde gerestaureerd en vernieuwd, komt er een nieuwe ordewetgeving en worden de financiën van de Orde degelijk georganiseerd, terwijl ook de weldadigheid niet wordt vergeten. Nadat hij de Orde tweemaal een ambtstermijn van zes jaar had gediend laat hij deze in bloei achter. Tussen de twee wereldoorlogen groeit de vrijmetselarij in Nederland met een twintigtal loge's. Na het onverwachte overlijden van Grootmeester Johannes Hendrik Carpentier Alting (1864-1929) op 25 april 1929 treedt als Grootmeester aan de gepensioneerde generaal Hermannus van Tongeren (1876-1941).

Interieur van een logegebouw

Tijdens Wereldoorlog II

In de twintigste eeuw is de vrijmetselarij het doelwit van verschillende totalitaire regimes. Op 21 maart 1933 wordt in de garnizoenskerk van Postdam, vlak bij de paleizen van de Hohenzollerns, het nieuwe regime van Duitsland geconstitueerd. Op 16 januari 1934 maakt Göring een einde aan wat er nog over was van de Duitse vrijmetselarij. Het was al snel duidelijk dat vrijmetselarij niet beoefend kon worden in een samenleving waar een totalitair systeem elke vorm van individualiteit, verdraagzaamheid en democratie vernietigt. In Nederland zou men daar enkele jaren later ook achter komen.

Na de inval in mei 1940 wordt de Orde door de Duitse bezetters als één der eerste en tot een verboden vereniging verklaard. De bezetting is nauwelijks tien dagen oud of de toenmalige Grootsecretaris Faubel krijgt op zijn bureau in het gebouw van de Orde aan de Fluwelen Burgwal bezoek van de Duitse politie. Onder de bezoekers bevindt zich ook de Duitser Werner Schwier, die door de bezetter was aangewezen als gevolmachtigd toezichthouder op alle verenigingen waaraan een 'volksvijandig karakter' werd toegekend. Hij zou een belangrijke rol spelen bij de liquidatie van al die verenigingen. Archiefstukken, briefwisselingen, ledenlijsten en notulenboeken worden ter plaatse doorgenomen of meegenomen. Ook de bibliotheek, en dan in het bijzonder het Klossiaanse gedeelte daarvan, mag zich in de bijzondere belangstelling van de bezoekers 'verheugen'. Bezwarend materiaal kan echter nergens gevonden worden.

Het wonderlijke feit doet zich dan ook voor dat de Duitse politieambtenaren in gesprekken met leden van de Orde toegeven van mening te zijn dat de Nederlandse vrijmetselarij een zuiver nationale beweging zonder politieke tendensen moet worden geacht.

De leiding van de Orde maakt zich echter geen enkele illusie. Al snel doet de Grootmeester Hermannus van Tongeren aan alle loges een eigenhandig geschreven correspondentiekaart toekomen, waarin de werkplaatsen wordt opgedragen tot nader bericht geen bijeenkomsten van welke aard ook te houden. Inderdaad worden er na 10 mei 1940 geen logebijeenkomsten meer gehouden. Seyss-Inquart stelt de Haagse advocaat Hendrik Müller aan om de bezittingen van de vrijmetselarij te liquideren. Müller, pro-Duits maar geen nazi, kon wel een extraatje gebruiken, want zijn advocatenpraktijk liep slecht. Boeken, correspondentie en ander papier verdwijnen in de papiermolen. Een deel van het archief wordt naar Berlijn overgebracht. De wereldvermaarde bibliotheek van de Orde en het kostbare museumbezit wordt naar Frankfurt afgevoerd. Een vette buit vormt het vermogen van de drie blindeninrichtingen die de vrijmetselaars beheren. Samen beschikten die over het ongekend hoge bedrag van zes miljoen gulden. Volgens verklaringen van Hendrik Müller leverde de gehele liquidatie van de loges uiteindelijk acht miljoen gulden op. Daarvan werd een deel voor propagandadoeleinden gebruikt.

Schwieer richt met het geld in opdracht van de Rijkscommissaris de 'Volkse uitgeverij Westland' op. De eerste uitgave van de uitgeverij Westland is het boek *'Vrijmetselarij, een volksvijandige organisatie'*, geschreven door Werner Schwieer zelf. Het boek had weinig succes. Na enkele maanden zijn er vijfduizend exemplaren van verkocht en daar blijft het bij, terwijl men gerekend had op de verkoop van vele tienduizenden exemplaren. Daarnaast gebruikt Schwieer verschillende in beslag genomen stukken en regalia voor een tentoonstelling over de 'volksvijandige vrijmetselarij'. Het doel van de tentoonstelling is de Nederlandse bevolking duidelijk te maken dat het hier gaat om een 'volksvijandige organisatie'. Aandacht voor deze tentoonstelling

wordt gevraagd via kermisachtige reclame op schreeuwende aanplakbiljetten. De tentoonstelling wordt een fiasco, er komen nauwelijks mensen op af. De samenstellers van deze tentoonstelling laten niet na erop te wijzen dat Churchill, Roosevelt en Stalin en andere prominente geallieerde oorlogsleiders vrijmetselaren zijn. In hun grote naïviteit begrijpen de Duitsers niet dat zij hiermee juist het tegendeel bereiken van wat zij op het oog hadden. Wanneer – zo redeneerde het publiek – deze oorlogsleiders vrijmetselaren zijn, dan kan de vrijmetselarij onmogelijk een staatsgevaarlijke organisatie zijn, zoals de nazi's beweren.

Grootmeester (sinds 1928) Hermannus van Tongeren wordt op 11 oktober 1940 gearresteerd. In de periode dat hij in Amsterdam gevangen zat, wordt hij herhaaldelijk ondervraagd. In deze tijd wordt zijn huis herhaaldelijk doorzocht. De bezetter heeft echter nooit één snippertje papier kunnen vinden waarop namen of discriminerende uitlatingen stonden. Op 13 maart 1941 wordt Van Tongeren op transport gesteld naar Duitsland. De reis in een open vrachtwagen duurt negen dagen. Op 29 maart 1941 overlijdt Hermannus van Tongeren in het ziekenhuis van het concentratiekamp Sachsenhausen. De reden waarom Van Tongeren werd opgepakt, is niet duidelijk. Waarschijnlijk verdenken de Duitsers deze ex-KNIL-generaal van verzetsactiviteiten. Ze zitten wat dat betreft er niet ver naast. Kort voor zijn arrestatie had Van Tongeren

Lantaren naast de deur van het Ordegebouw

nog de kans gezien een belangrijk bedrag over te dragen aan de samenstellers van het illegale blad Vrij Nederland.

Hoe gedroegen de vrijmetselaren zich in de oorlog? Nogal wat vrijmetselaren kregen banden met het ondergrondse verzet of zaten er 'tot over hun oren' in. In een groot aantal gevallen pakt dat slecht uit en worden zij gevangen genomen en komen voor het vuurpeloton te staan. Telde de Orde in 1939 ruim 4.100 leden in 67 loges, aan het eind van de oorlog blijkt dit aantal te zijn gedaald tot 3.000 leden in 64 loges. Nogal wat vrijmetselaars blijken in Duitse en Japanse kampen te zijn omgekomen.

Op een Buitengewoon Grootoosten van 5 augustus 1945 werd Mr. Dr. L.J.J. Caron in zijn ambt als Grootmeester bevestigd. Vanaf die dag worden de werkzaamheden van de Orde hervat. Eén der eerste taken is het zo spoedig mogelijk weer in bezit krijgen van de geroofde of ontvreemde goederen, zoals de logegebouwen, de archieven en museumstukken. Kort na het einde van de oorlog wordt het grootste deel van de bibliotheek en het historische archief in schuren nabij de Duitse stad Giessen gevonden. In een Rijnaak met de toepasselijke naam 'Buiten Verwachting' wordt de collectie naar Nederland gebracht. Alle andere geroofde maçonnieke voorwerpen bleven spoorloos. In de loop van 1950 kunnen de meeste herstelde logegebouwen weer in gebruik worden genomen. In 1952 treedt Caron af als Grootmeester.

Na 1945 neemt het ledental in Nederland gestaag toe. Bij het aantreden in 1952 van Caron's opvolger Davidson is het herstel van de Orde en de nieuwe stabiliteit merkbaar. De Orde telt dan ruim 850 leden meer dan direct na de Tweede Wereldoorlog. Er zijn dan twaalf nieuwe loges toegevoegd aan de 59 die de oorlog overleefden.

Met de soevereiniteitsoverdracht, eind 1949, werd Indonesië een zelfstandige republiek. De Provinciale grootloge in Indonesië viel onder Nederlands gezag en dat bleef nog zo enkele jaren. In juni 1954 werd besloten een zelfstandige grootmacht op te richten. In april 1955 vond de feestelijke installatie plaats van de grootloge Timur Agung Indonesia. De Nederlandse en Indonesische grootmachten werken vriendschappelijk samen tot de politieke ontwikkelingen rond Nieuw Guinea in 1960 daar een streep door zetten. Er vindt dan een ware exodus van Nederlanders uit Indonesië plaats en vrijwel alle Nederlandse loges 'in de Oost' moeten de deuren sluiten. De repatriëring van vrijmetselaren uit Indonesië doet het ledental met een schok groeien. In 1961 verbood de Indonesische regering ook de eigen nationale grootloge.

In die naoorlogse periode vinden in Europa enkele geslaagde samenwerkingsverbanden plaats, mede onder invloed van de verdeling van de Marschalgelden, zoals de Raad van Europa, de Organisatie voor Europese Economische Samenwerking en de Europese Gemeenschap (met de EGKS, EEG en Euratom als voorlopers, later

omgedoopt tot Europese Unie). Een soortgelijke poging tot samenwerking op Europees en Internationaal niveau vindt er in die jaren ook in de Europese vrijmetselaarskringen plaats. De vrijmetselaar Jan Onderdenwijngaard had grote belangstelling voor Europese en internationale samenwerking. Hij werd voorzitter van de 'Universelle Freimaurer Liga', die al in 1905 was opgericht. Zijn contacten met zowel reguliere als irreguliere grootloges bracht hem in conflict met het Nederlands Hoofdbestuur. De Nederlandse Orde houdt zich strikt aan de opvattingen van de United Grand Loge of England en wijst contacten met irreguliere grootloges af. Uiteindelijk verliet Jan Onderdenwijngaard de Nederlandse Orde en richtte een eigen organisatie op die door de bestaande grootmachten niet werd erkend en slechts kort heeft bestaan.

In 1950 ziet het eerste exemplaar van het tijdschrift Thoth het licht. In dit tijdschrift verschijnen sindsdien diepgravende en gedegen artikelen over tal van onderwerpen waar de vrijmetselarij zich zoal mee bezig houdt.

Van de hand van de Belgische jezuïet prof dr M. Dierickx verscheen eind jaren zestig een opmerkelijk boek over de vrijmetselarij met de titel 'De vrijmetselarij, 1717-1967, de grote onbekende. Een poging tot inzicht en waardering'. In dit boek wordt de geschiedenis en betekenis van de vrijmetselarij beschreven door een buitenstaander. Ook de relatie tussen de Katholieke Kerk en de vrijmetselarij komt in het boek van Dierickx uitvoerig ter sprake.

Tot 1970 loopt de groei van het aantal loges vrijwel gelijk met die van het aantal leden. Daarna neemt het aantal loges nog wel verder toe, maar het ledental (rond de 6.000) blijft constant. De toeneming van het aantal loges komt vooral door de groei van de forensenplaatsen en de toenemende verstedelijking buiten de Randstad. Zo worden er nieuwe loges gesticht in plaatsen als Almere, Velsen, Amstelveen, Castricum en Huizen. In de zuidelijke provincies wordt de groei bevorderd door de verbeterde verhoudingen tussen de vrijmetselarij en de rooms-katholieke kerk. Met als gevolg dat er nieuwe loges worden gesticht in 's Hertogenbosch, Tilburg, Oosterhout, Roosendaal en Heerlen.

Dat er in de vrijmetselarij geen eenduidig antwoord is op de vragen over de zin van het bestaan, betekent niet dat die vragen uit de weg worden gegaan. In de vrijmetselarij wordt een methode gehanteerd, waarmee vrijmetselaren individueel naar een antwoord kunnen zoeken. De opdracht die elke vrijmetselaar bij zijn inwijding ontvangt is drievoudig en bedoeld om in het hart te worden verstaan: wees trouw aan jezelf, wees je medemens tot steun en laat de wereld iets beter achter dan je deze aantrof. Zo bezien is de vrijmetselarij na 250 jaar nog steeds zeer actueel en hypermodern!

Lees meer over dit onderwerp:

Websites

- www.vrijmetselarij.nl
- <http://vrijmetselarij-buitenland.startpagina.nl>
- <http://vrijmetselarij.startpagina.nl>
- www.ontdekhetmysterie.nl

Bronvermelding:

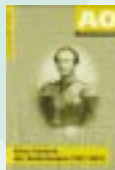
- Dierickx S.J., Prof. Dr. Michel, Vrijmetselarij, De grote Onbekende 1717-1967. Een poging tot inzicht en waardering (Antwerpen/Utrecht, 1967)
- Haan, M.J.M. de, De Orde van Vrijmetselaren onder het Grootosten der Nederlanden, een korte geschiedenis (z.p., 2006)
- Knoop, Douglas en G.P. Jones, De wordingsgeschiedenis van de Vrijmetselarij (z.p., 1988)
- Loo, Dr. P.J. van, Geschiedenis van de Orde van Vrijmetselaren onder het Grootosten der Nederlanden (z.p., 1967)
- Sande, Dr. A. van der, Vrijmetselarij in de Lage Landen, een mysterieuze broederschap zonder geheimen (Zutphen, 1995)
- Sande, Dr. A. van der en M.J.M. de Haan, Vrijmetselaren: 250 jaar en meer, Vrijmetselaren: vandaag en morgen (z.p., 2006)

Adressen

- Orde van Vrijmetselaren onder het Grootosten der Nederlanden
Prinsessegracht 27, 2514 AP DEN HAAG.
Tel: 070-3460046, Fax: 070-3615919.
Postbus 11525, 2502 AM DEN HAAG.
E-mail: orde@vrijmetselarij.nl
Internet: www.vrijmetselarij.nl
- Cultureel Maçonniek Centrum 'Prins Frederik'
Jan Evertstraat 9, 2514 DEN HAAG.
Tel: 070-3461676, Fax: 070-3641237.
Postbus 11525, 2502 AM DEN HAAG.
E-mail: info.cmc@vrijmetselarij.nl

Lees ook

- AO 1495 - "Geestelijke stromingen" - Hans Kooger
AO 2286 - "Vrijmetselarij, een levenshouding" - W.J.M. Akkermans
AO 2631 - "Prins Frederik der Nederlanden" - Frans H. Micklinghoff Dejur

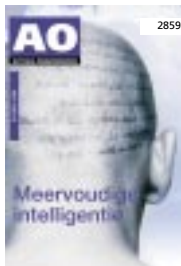

Bestellen:

Bestel via onze website: www.actueleonderwerpen.nl of bel: +31(0)320 - 28 69 62
| geen verzendkosten bij 3 of meer (AO) uitgaven | niet goed, geld terug | snelle levering |
gratis attenderingsservice voor nieuwe boeken

**Recent
verschenen:**

**Bestellen van
deze uitgaven
kan via onze
website:**

www.actueleonderwerpen.nl

of word abonnee!

AO verrast u elke twee weken met een unieke uitgave.

Aanmelden kan via onze website of bel: 0320-286962.

U kunt kiezen uit de volgende abonnementsvormen*

Proefabonnement; u ontvangt de eerste 4 maanden (8 uitgaven) voor slechts € 19,95

Deelabonnement; u ontvangt 5 uitgaven van een thema voor slechts € 12,50

Halfjaarabonnement; u ontvangt 13 uitgaven voor slechts € 32,00

Jaarabonnement; u ontvangt 26 uitgaven voor slechts € 54,00

Digitaal abonnement; u ontvangt 26 digitale uitgaven voor slechts € 29,95

Jubileumabonnement; u ontvangt 70 uitgaven voor slechts € 119,00

* Bij alle abonnementen (behalve bij de digitale abonnementen) ontvangt u twee uitgaven naar keuze en een verzamelband cadeau!

Kijk op onze website voor het bestellen van losse exemplaren en (cadeau-) abonnementen:
www.actueleonderwerpen.nl

Officieel bestaat in 2006 de vrijmetselarij in Nederland 250 jaar. De viering van dit feit vindt plaats onder het motto 'ontdek het mysterie'. Wanneer en waarom de vrijmetselarij is ontstaan is onduidelijk en dat zal wel altijd zo blijven. De geschiedenis van de vrijmetselarij is fascinerend. Wat 'vrijmetselarij' nu precies is valt niet in één zin, een uitvoerig artikel of in een dik boek te beschrijven. Sommige zaken in dit leven zijn nu eenmaal niet onder woorden te brengen. Haar geschiedenis, werkwijze en de sfeer waarin de rituelen worden beleefd zijn niet geheim. Ten onrechte hangt er dan ook een waas van geheimzinnigheid rond de vrijmetselarij.

De auteur van dit AO, Frans H. Micklinghoff DEJur, is publicist, journalist en uitgever. Eerder schreef hij onder meer AO's over de Raad van Europa (AO 1900), Het Marshall-plan (AO 2619), 40 jaar Europa (AO 2216), Koningin Wilhelmina 1880-1962 (AO 2637) en De Euro (AO 2620).

Kijk op onze website voor abonnementen en losse uitgaven:

www.actueleonderwerpen.nl

Of telefonisch 0320 - 286962 dagelijks (van 8.30 - 17.00 uur)

ISBN 90-8587-042-9

ISBN 978-90-8587-042-5

